

Valori temporal-aspectuale ale imperfectului în română și italiană

Magdalena IURESCU

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

Abstract: In Romanian and Italian specialized literature, the imperfect is regarded as a relative tense that usually expresses simultaneity in the past, but can also express anteriority or futurity in the past. Its specific aspectual values (imperfect and iterative) oppose it to the other past tenses that express perfect and non-iterative values. A difference between Romanian and Italian consists in the fact that, in the indirect speech, Italian converts the present tense of the direct speech into imperfect tense, according to the temporal sequence rules; in Romanian language, during the transposition from direct speech to the indirect speech do not occur modifications of the verbal mood or tense, but only at the level of the grammatical category of person. This paper proposes a corpus research, which comprises fragments of Alessandro Manzoni's novel, "I Promessi Sposi", and the Romanian translation, "Logodnicii", realized by Alexandru Balaci. The study will take into consideration the way in which the imperfect tense is translated, from the source text to Romanian language.

Keywords: *temporal and aspectual values, basic features, contextual features, correspondences between Romanian and Italian imperfect.*

Orice timp verbal se definește din punct de vedere semantic printr-o semnificație temporală, asociată cu valori aspectuale și modale. [Cf. *Gramatica limbii române*, 2005: 401.] Dumitru Irimia consideră că există un raport de complementaritate între timp și categoriile gramaticale ale modului și aspectului. [Cf. Irimia, 1997: 210.] Acest cumul de trăsături reprezintă *semnificația intrinsecă* a unui timp verbal, însă acesta poate avea și *valori contextuale* (temporale, aspectuale și modale). Semnificațiile contextuale reflectă intențiile vorbitorilor și se concretizează în *extensii* ale trăsăturilor de bază sau în *deviații* de la acestea. [Cf. *Gramatica limbii române*, 2005: 401-402.] În continuare, vom avea în vedere valorile temporal-aspectuale de bază și contextuale ale imperfectului în română și în italiană. Vom face însă abstracție de caracteristicile modale, pe care le vom menționa doar dacă prezența lor modifică trăsăturile temporale sau aspectuale.

În majoritatea lucrărilor de specialitate românești și italiene, se precizează că valoarea temporală de bază a imperfectului este exprimarea simultaneității în trecut; verbul la acest timp gramatical intră în relație cu timpuri perfective ale indicativului sau cu un alt verb la imperfect. Dumitru Irimia consideră că imperfectul se află într-o situație specială, actualizându-se atât ca timp absolut, cât și ca timp relativ, însă este întrebunțat de cele mai multe ori cu valoare absolută. [Cf. Irimia, 1997: 211.] În lucrarea *Structura morfologică a limbii române contemporane*, autorii nu includ imperfectul printre timpurile relative, considerând exprimarea simultaneității în trecut ca fiind o valoare contextuală. Ei repartizează în clasa

timpurilor relative ale indicativului doar mai mult ca perfectul și viitorul anterior. [Jordan, Guțu Romalo, Niculescu, 1967: 226.] Cercetătoarea Mioara Avram avansează ideea că valoarea de simultaneitate în trecut poate fi *relativă* – când reperul temporal se exprimă în aceeași frază printr-un alt verb la un timp trecut al indicativului – și *absolută* – când relația imperfectului cu alte timpuri se deduce din context. [Avram, 1986: 171.] Autorii ultimei ediții a *Gramaticii* Academiei numesc imperfectul un *timp anaforic* deoarece se referă la un alt interval de timp din zona trecutului, care poate fi exprimat explicit sau poate fi recuperat din contextul extralingvistic. [Cf. *Gramatica limbii române*, 2005: 424.] Intervalul de timp poate fi exprimat în aceeași frază, printr-o propoziție circumstanțială temporală (**Când Radu a intrat în casă, Andreea se uita la televizor**), un verb la gerunziu ce conține o temporală (**Alergând spre casă, se gândea la fiica ei și era foarte fericită**), un adverb sau o expresie adverbială (**pe data de 1 decembrie 2002/anul trecut/cu un an înainte, era cald**) și un grup verbal alcătuit dintr-un verb la trecut și un adverb care fixează acțiunea în timp (**A venit de curând în țară și deja își construia o casă**) sau printr-o propoziție independentă cu un verb la perfect sau la mai mult ca perfect (**Radu a intrat în casă. Andreea se uita la televizor**). Când nu este exprimat, reperul temporal poate fi recuperat din situația de comunicare. De exemplu, într-un enunț ca *Pe unde umblai ieri-dimineață?*, rămân neexprimate cuvintele: *când te-am căutat*. [Cf. *ibidem*, p. 425-426.]

Majoritatea specialiștilor italieni au oarecare rezerve în a caracteriza un timp ca relativ sau absolut. Luca Serianni, de exemplu, susține că un timp poate fi utilizat atât cu valoare absolută, cât și relativă. [Serianni, 1989: 234.] În *Grande Grammatica Italiana di Consultazione*, se precizează că imperfectul este un *timp relativ prin excelență*. [Cf. *Grande Grammatica Italiana di Consultazione*, 1991: 73.] Reperul temporal poate fi exprimat explicit, prin propoziții temporale (*La settimana scorsa, mentre tu passavi tutto il tempo sui libri, io mi vedevo parecchi film!*), adverbe sau locuțiuni adverbiale (*Ieri a quest'ora, giocavo a cart?*) sau printr-o propoziție independentă (Parlante A.: "L'anno scorso facevo un viaggio." Parlante B.: "Ebbene, cos'è successo?"). De asemenea, reperul temporal poate fi implicit. În propoziția *Giovanni passeggiava avanti e indietro*⁴, citită în sens durativ, se poate deduce din context împrejurarea în care se petrece acțiunea. [Cf. *ibidem*: 74.]

Trăsătura aspectuală de bază a imperfectului este aceea de a exprima acțiuni imperfective, definite de specialiști ca fiind *neîmplinite* [Irimia 1997: 231.] sau *nedesăvârșite*. [Jordan, Guțu Romalo, Niculescu, 1967: 231.] În *Gramatica de bază a limbii române*, se precizează că acest mod de a privi lucrurile este depășit și inconsecvent deoarece imperfectul prezintă acțiunea ca fiind în desfășurare în funcție de reperul temporal din trecut, însă încheiată în prezent. [Cf. *Gramatica de bază a limbii române*, 2010: 254.] Înclinăm totuși să credem mai justă opinia formulată în gramaticile tradiționaliste deoarece într-un enunț precum: *Acum o oră el încă mai lucra*, este posibil ca cel care realizează acțiunea să continue să lucreze și în prezent sau chiar și în viitor. Prin caracterul său imperfectiv, imperfectul se opune celorlalte timpuri ale trecutului indicativ. Când apare într-un text împreună cu acestea, verbul la imperfect subliniază caracterul neîncheiat al acțiunilor. De exemplu, o acțiune punctuală la perfect întrerupe o alta durativă la imperfect: *Tocmai ieșeam pe ușă, când am auzit sunând telefonul*. [Cf. Irimia, 1997: 231-232.] Specialiștii italieni constată, la rândul lor, caracterul neîncheiat (*incompiuto*) al acțiunilor exprimate de

¹ „Săptămâna trecută, pe când tu îți petreceai timpul citind, eu mă uitam la o mulțime de filme.”

² „Ieri pe vremea asta jucam cărți.”

³ „Vorbitorul A: –Anul trecut eram într-o călătorie. Vorbitorul B.: –Ei bine, ce s-a întâmplat?”

⁴ „Giovanni se plimba înainte și înapoi.”

imperfect. [Cf. Serianni, 1989: 394.] Prin caracterul său imperfectiv, se opune celorlalte timpuri ale trecutului indicativ, și, când intră în relație cu unul dintre acestea, verbul la imperfect subliniază caracterul neterminat al acțiunii: *Quando arrivò la notizia, Andrea faceva tranquillamente colazione, come ogni mattina*⁵. [Cf. Serianni, 1989: 394.]

Valorile contextuale, văzute ca *estensii*, ale aspectului imperfectiv sunt exprimarea duratei și a iterației. Imperfectul prezintă acțiunea din perspectiva opoziției durativ/nondurativ, ca fiind durativă, iar din perspectiva opoziției iterativ/noniterativ, ca fiind iterativă. [Cf. Irimia, 1997: 231.] Valoarea sa durativă prezintă acțiunea în desfășurare; verbele la imperfect se caracterizează din punct de vedere semantic ca fiind durative sau de stare: *Pe atunci erai mai înțelegător. Ana dormea când a sunat telefonul. Am ieșit pe terasă. Soarele răsărea*. Când se utilizează verbe cu caracter momentan, acțiunea este prezentată din interior: *Deschidea ușa cu teamă*. [Cf. *Gramatica de bază a limbii române*, 2010: 253-254.] Cu valoare iterativă, imperfectul se actualizează în două subdiviziuni: repetitivă și frecventativă. [Cf. *Gramatica limbii române*, 2005: 450.] Valoarea repetitivă se exprimă prin verbe punctuale: *Copilul sărea*., iar frecvența în trecut este marcată cu ajutorul unor circumstanțiale: *Vara mergeau la mare*. [Cf. Iordan, Guțu Romalo, Niculescu, 1967: 231]. Imperfectul poate exprima concomitent durata și iterația; de regulă, într-un astfel de context, apar verbe corelate la imperfect: *Răspundea la telefon și în același timp intra secretara*. [Cf. Irimia, 1997: 232 și *Gramatica limbii române*, 2005: 429.] Cercetătorii italieni subliniază, de asemenea, că principalele valori contextuale ale aspectului imperfectiv sunt durata și iterația. Valoarea durativă a imperfectului se exprimă atunci când verbul arată o acțiune trecută în desfășurare, care poate continua și în prezent: *La pioggia cadeva ininterrottamente da due giorni*. [Cf. *Grande Grammatica Italiana di Consultazione*, 1991: 83 și Dardano, Trifone, 1996: 242.] Battaglia și Pernicone subliniază, la rândul lor, că imperfectul exprimă iterația, având două actualizări: frecventativă și repetitivă: *Andava e veniva continuamente senza fermarsi mai*., *Mio padre s'alzava sempre alle quattro del mattino*⁶. [Battaglia, Pernicone, 1965: 371.] O succesiune de verbe la imperfect evidențiază caracterul frecventativ-durativ al acțiunilor exprimate: *Tutte le mattine il professore si alzava alle 7 e un quarto, si rasava e scendeva al bar per fare colazione*⁷. [Cf. *Grande Grammatica Italiana di Consultazione*, 1991: 77.]

Având valori preponderent relative, imperfectul intră în relație cu celelalte timpuri ale indicativului și exprimă, cu precădere, simultaneitatea, însă poate actualiza și valorile contextuale de anterioritate sau posterioritate. În limba română, imperfectul poate exprima acțiuni anterioare unui alt proces în trecut: *În sfârșit, Angela s-a ridicat din fotoliul unde zăcea de dimineață*. În relație cu mai mult ca perfectul, dar și cu perfectul compus cu valoare de mai mult ca perfect, acesta marchează posterioritatea în trecut și este numit de specialiștii români prin sintagma *prezent în trecut*: *Dana a început/incepuse să scrie referatul săptămâna trecută, și de-abia acum îl termina*. Cornel Săteanu susține că imperfectul constituie un punct de reper pentru toate celelalte timpuri ale trecutului, care se raportează la acesta. Un rol important îl are adverbul *acum*, a cărui semnificație, subliniază autorul, nu acoperă doar prezentul, ci și o parte din viitorul sau din trecutul apropiat. [Cf. Săteanu, 1980: 44 și 101.] În relație cu anumite adverbe, cum ar fi *odinioară*, *atunci* etc., imperfectul indică o acțiune întâmplată într-un trecut îndepărtat: *Pe atunci, timpurile erau mai bune și oamenii nu erau*

⁵ „Când a primit vestea, Andrea își lua micul dejun, ca în fiecare dimineață.”

⁶ „Ploua neconținut de două zile.”

⁷ „Umbla întruna încoace și încolo.”

⁸ „Tatăl meu se trezea mereu la patru dimineață.”

⁹ „În fiecare dimineață, profesorul se trezea la șapte și un sfert, se bărbiera și cobora la bar pentru a-și lua micul dejun.”

atât de îngândurați ca acum. Imperfectul de proximitate exprimă o acțiune apropiată momentului redat de verbul din regentă: *Nici nu terminam fraza că mă și întrerupea*. [Cf. *Gramatica limbii române*, 2005: 425 ș. urm.] În italiană, imperfectul poate indica un proces anterior sau posterior altei acțiuni trecute, asemănându-se cu *imperfectul de proximitate* din limba română: *Suonavano le 8. Egli si alzò, si lavò e si vestì*¹⁰. (cu valoare de anterioritate), *Miro girò l'interruttore. La luce lo abbagliava*¹¹. (cu valoare de posterioritate). Imperfectul mai poate exprima un fapt care a durat într-un trecut îndepărtat: *Nell'antichità, gli uomini adoravano il fuoco come una divinità*¹². [Cf. *Grande Grammatica Italiana di Consultazione*, 1991: 77 ș. urm.] Specialiștii italieni înțeleg prin *prezent în trecut* transpunerea unui verb la prezent din vorbirea directă, într-un imperfect în vorbirea indirectă. Acest lucru se datorează faptului că imperfectul exprimă simultaneitatea cu un timp trecut, iar regulile mult mai stricte de concordanță a timpurilor din limbile romanice occidentale stipulează că dacă verbul regent stă la un timp trecut, este necesar ca verbul din subordonată să fie conjugat la un timp trecut care exprimă simultaneitatea. Următoarele enunțuri preluate din *Grande Grammatica Italiana di Consultazione* ilustrează modul în care au loc transformările: *Luciana mi ha detto: „Esco proprio ora dall'ospedale.”/Luciana mi ha detto che usciva proprio allora dall'ospedale*¹³. [Cf. *Grande Grammatica Italiana di Consultazione*, 1991: 75.] După cum se poate observa, în română se folosește prezentul deoarece limba noastră nu are reguli de concordanță a timpurilor atât de stricte: prezentul din propozițiile independente rămâne neschimbat în propozițiile completive directe. De altfel, în lucrarea *Structura morfologică a limbii române contemporane*, autorii găsesc greșită formularea: *Se întreba pe unde se afla acum Otilia, ce făcea, ce gândea*. Imperfectul trebuie înlocuit cu prezentul: „Se întreba pe unde se află acum Otilia, ce face, ce gândește.” [Cf. Iordan, Guțu Romalo, Niculescu, 1967: 231.] În *Gramatica de bază a limbii române*, se precizează că imperfectul aflat în propoziții completive directe ale verbelor declarative fixează reperul temporal. Într-un enunț precum: *Mi-a spus că era supărat*, nu există același raport de simultaneitate ca în cazul exemplurilor din italiană; *era* de aici sugerează faptul că cel despre care se vorbește fusese supărat cu mai mult timp în urmă. [Cf. *Gramatica de bază a limbii române*, 2010: 253.] La aceste valori, se mai poate adăuga o trăsătură contextuală, nemenționată în gramaticile românești și italiene, însă luată în discuție de Maurice Grevisse: imperfectul utilizat în explicații: *En fin, ils aperçurent une petite lueur. C'était la mer*¹⁴. [Cf. Grevisse, 1975: 722.]

Pe lângă valorile contextuale prezentate ca *extensii* ale valorilor de bază, imperfectul are și trăsături *deviante*, care se manifestă la nivel aspectual, temporal sau modal. Imperfectul poate avea valoare de perfect, atunci când un verb de acțiune exprimă concomitența sau apropierea față de procesul redat printr-un alt verb la perfect, într-un context în care sunt utilizate adverbe ce sugerează ideea de semelfactiv și punctual: *Lucian tocmai deschidea ușa, când auzi strigătul*; *Al termine della lezione, Gisella tirava un sospiro di sollievo*¹⁵. [Cf. *Gramatica limbii române*, 2005: 430 și *Grande Grammatica Italiana di Consultazione*, 1991: 86.] Imperfectul poate avea și valoare de mai mult ca perfect, concurând cu acesta: *Mesagerul pe care îl așteptam venea/venise tocmai de la Paris*; *L'esperienza passata gli insegnava/aveva insegnato che*

¹⁰ „Era ora opt. El se trezi, se spală și se îmbracă.”

¹¹ „Miro apăsă pe întrerupător. Lumina îl orbea.”

¹² „În antichitate, oamenii adorau focul ca pe o divinitate.”

¹³ „Luciana mi-a spus:

–Ies chiar acum din spital./Luciana mi-a spus că iese chiar acum din spital.”

¹⁴ „În sfârșit, zăriră o mică licărire. Era marea.”

¹⁵ „La sfârșitul lecției, Gisellei îi scăpă un suspin de ușurare.”

*l'impulsività è controproducente*¹⁶. [Cf. *Gramatica limbii române*, 2005: 430 și *Grande Grammatica Italiana di Consultazione*, 1991: 80.] Tot cu valoare perfectivă este utilizat așa-numitul *imperfect de perspectivă (imperfetto prospettivo)*. Intrând în relație cu celelalte timpuri ale trecutului, acesta poate prezenta acțiunea ca posterioară față de un eveniment trecut. În limba română, *imperfectul de perspectivă* concurează cu viitorul în trecut: *Nu știam că peste cinci zile murea/avea să moară*. În italiană, acesta concurează cu trecutul condițional: *Ha promesso che tornava/sarebbe tornato il giorno dopo*¹⁷. Cf. *Gramatica limbii române*, 2005: 429, Serianni, 1989: 395 și *Grande Grammatica Italiana di Consultazione*, 1991: 78.) Ambele limbi utilizează, în registrul colocvial, un tip de imperfect cu valoare perfectivă de condițional trecut, având numeroase nuanțe modale, nuanțe ce nu interesează în lucrarea de față: *Dacă mă sunai ieri, îți aduceam cartea astăzi. Dacă veneai cu mine!, Mai bine mă ascultai!, Fără ajutorul colegilor mei nu reușeam.; Vincenzo doveva essere qui; non capisco cosa gli sia successo*¹⁸., *Bastava fare un piccolo sforzo; ormai è troppo tardi*¹⁹. Acest imperfect este numit *imperfectul ireal (l'imperfetto irreal)* și prezintă acțiunea ca nerealizabilă, proiectată în trecut și văzută ca încheiată. [Cf. *Gramatica limbii române*, 2005: 431-432 și *Grande Grammatica Italiana di Consultazione*, 1991: 82-83.]. În cereri politicoase, imperfectul are valoare de prezent, concurând cu indicativul prezent și cu condiționalul prezent. Vorbitorul, vrând să comunice o dorință în prezent, o transferă în trecut și o prezintă ca pe o aparentă renunțare, deși o adresează totuși: *Doream să vă rog ceva., Venivo per parlarvi*²⁰. [Cf. Iordan, Guțu Romalo, Niculescu, 1967: 231 și Serianni, 1989: 395.] În acest caz, imperfectul are sensul unui *optativ slăbit*. [Coteanu, 1993: 194.] Serianni subliniază că această valoare a imperfectului se mai utilizează și atunci când vorbitorul dorește să nege o realitate neplăcută, mai ales când se găsește într-o situație jenantă. [Cf. Seriani, 1989: 395-396.] Varietele denumiri date acestui tip de imperfect ilustrează caracterul său atenuativ: *imperfectul modestiei* [Iordan, Guțu Romalo, Niculescu, 1967: 231.], *imperfectul atenuării* [Avram, 1986: 171 și *Gramatica de bază a limbii române*, 2010: 254.], *imperfectul politeții* [*Gramatica limbii române*, 2005: 431.], *imperfectul de atitudine* [*Ibidem*.]; *l'imperfetto di modestia* [Serianni, 1989: 395.], *l'imperfetto attenuativo* [*Grande Grammatica Italiana di Consultazione*, 1991: 82.] etc. Nu în ultimul rând, menționăm o specie de imperfect cu valoare modală, a cărei valoare temporală este modificată: imperfectul utilizat în jocurile copiilor. Este folosit în distribuția rolurilor și transpune lumea imaginară în realitate: *Eu eram mama, tu erai tata. Eu făceam mâncare, tu veneai acasă.; Adesso volavo e cadevo. Tu mi aiutavi e mi soccorrevi*²¹... Majoritatea specialiștilor români și italieni susțin că acest tip de imperfect are valoare de prezent pentru că se poate înlocui cu prezentul indicativ. [Cf. Avram, 1986: 171, *Gramatica limbii române*, 2005: 430, Seriani, 1989: 395, *Grande Grammatica Italiana di Consultazione*, 1991: 81 etc.]. În *Structura morfologică a limbii române contemporane*, se precizează ca imperfectul utilizat în jocurile copiilor are valoare de condițional perfect deoarece exprimă o acțiune ireală. [Cf. Iordan, Guțu Romalo, Niculescu, 1967: 231.] Mai potrivită pare a fi opinia lingvistului francez Maurice Grevisse, conform căruia această specie de imperfect ar sugera ideea de viitor. Fiind utilizat în faza preparativă a jocului, anunță fapte viitoare. [Cf. Grevisse, 1975: 725.] Este adevărat că poate fi înlocuit cu un prezent indicativ, însă prezentul indicativ redă de foarte multe ori viitorul apropiat. De altfel, există și o diferență în ceea ce privește numele dat imperfectului din jocurile copiilor.

¹⁶ „Experiența din trecut îl învăța/învățase că mânia nu este constructivă.”

¹⁷ „A promis că se va întoarce a doua zi.”

¹⁸ „Vincenzo trebuia să fie aici; nu înțeleg ce i s-a întâmplat.”

¹⁹ „Era de-ajuns să fi făcut un mic efort; acum e prea târziu.”

²⁰ „Veneam să-ți vorbesc.”

²¹ „Acum eu zburam și cădeam. Și tu îmi acordai primul ajutor.”

Grevisse îl numește *l'imparfait préludique*, sugerând ideea de planificare a faptelor viitoare. Gramaticile italiene și românești îl numesc *l'imperfetto ludico* [Serianni, 1989: 395, *Grande Grammatica Italiana di Consultazione*, 1991: 81.], *l'imperfetto stipulativo* [*Grande Grammatica Italiana di Consultazione*, 1991: 81.] sau *imperfect infantil* [*Gramatica limbii române*, 2005: 430.]. Toate aceste nume trimit cu gândul la ideea de joc, copilărie sau de transformare a lumii imaginare în realitate. Conchidem remarcând că valorile temporal-aspectuale contextuale văzute ca *deviații* de la trăsătura de bază a imperfectului se datorează, în principiu, schimbării valorilor modale.

Trăsăturile contextuale ale imperfectului, văzute ca *extensii* sau *deviații* ale valorilor de bază, se concretizează în anumite valori particulare, mult mai expresive, exploatate cu măiestrie de scriitori²². Capacitatea imperfectului de a reda simultaneitatea în trecut și de a exprima acțiuni durative are drept consecință utilizarea de către autori a unei specii particulare de imperfect, numită în gramatici *imperfectul descriptiv* (*l'imperfetto descrittivo*): **It.:** *Aveva quella casetta un piccolo cortile dinanzi, che la separava dalla strada, ed era cinto da un muretino.* [p. 87] **Ro.:** *Căsuța ei avea o curticică în față și era înconjurată de un zid scund, ce o despărțea de stradă.* [p. 54]. [Cf. Seriani, 1989: 394-395 și *Gramatica limbii române*, 2005: 428-429.] În *Gramatica limbii române*, se precizează că o specie a imperfectului descriptiv este *imperfectul pictural* sau *pitoresc*. Acesta prezintă o succesiune de evenimente, redată însă ca un tablou. F. Brunetière a remarcat, într-un articol privitor la stilul lui Alphonse Daudet, că utilizarea imperfectului în redarea unor acțiuni succesive are rolul de a prelungi durata lor și de a le imobiliza sub privirile cititorului. Imperfectul pictural transpune în scris mijloacele expresive utilizate în domeniul picturii. [Cf. *Gramatica limbii române*, 2005: 429 și Vianu, 1968: 81.] Specialiștii italieni sau francezi, consideră imperfectul pictural ca fiind o specie a imperfectului narativ, având valoare perfectivă. [Cf. Grevisse, 1975: 723 și *Grande Grammatica Italiana di Consultazione*, 1991: 85.] Într-adevăr, această specie de imperfect poate fi încadrată și în tipologia mai largă a imperfectului narativ deoarece prezintă o succesiune de procese încheiate, însă modul în care sunt redată îi îndreptățesc pe autorii *Gramaticii* Academiei să îl considere o specie a imperfectului descriptiv. Următorul pasaj ilustrează valoarea sa expresivă: **It.:** *A quella vista, chi si maravigliava, chi sagrava, chi rideva; chi si voltava per informar quelli che arrivavan via via; chi si fermava, chi voleva tornare indietro, chi diceva: "avanti, avanti".* [p. 361] **Ro.:** *În fața acestei situații, unii se mirau, unii injurau, unii râdeau, unii se întorceau să anunțe pe cei ce veneau din urmă, unii se opreau, alții voiau să se întoarcă înapoi, și alții ziceau: „Înainte! Înainte!”* [p. 229]. Imperfect narativ (*imperfetto narrativo*) apare adesea în scrierile literare pentru a fixa cadrul desfășurării întâmplărilor. Verbele punctuale la imperfect își modifică valoarea aspectuală, imperfectul narativ având rolul de a dilata acțiunea. Există însă mai multe subtipuri ale acestei specii de imperfect, care se utilizează în anumite momente ale povestirii. Imperfectul de deschidere fixează cadrul inițial al desfășurării evenimentelor. Alternând cu perfectul compus (în română) sau cu perfectul simplu (în italiană), se întâlnește foarte des în basme, dar și în literatura cultă. Alessandro Manzoni recurge și el la acest procedeu, descriind, cu destulă ironie, situația țăranilor din Lombardia, în timpul ocupației spaniole: **It.:** *Ai tempi in cui*

²² Întrucât pasajele din acest paragraf necesită un spațiu mai larg, vom utiliza exemple din corpus, a căror discuție legată de modalitățile de traducere a imperfectului din italiană în română o vom relua în paragraful următor. Exemplele vor fi excerptate din Alessandro Manzoni, *I Promessi Sposi*, commento, note e apparato didattico a cura di V. Lazzarini - L. Rolla, Edizioni il capitulo, Torino, 2006 și din Alessandro Manzoni, *Logodnicii*, traducere și prefață de Alexandru Balaci, Editura pentru Literatură Universală, București, 1966, între paranteze vor fi menționate doar paginile de unde au fost preluate citatele. Deoarece corpusul este constituit din fragmente în proză, nu vom avea în vedere utilizările particulare ale imperfectului în poezie, care pot fi variate, în funcție de stilul fiecărui scriitor.

accadero i fatti che prendiamo a raccontare, quel borgo già considerabile, era anche un castello, e aveva per ciò l'onore d'alloggiare un comandante, e il vantaggio di possedere una stabile guarnigione di soldati spagnoli, che insegnavan la modestia alle fanciulle e alle donne del paese, accarezzavan di tempo in tempo le spalle a qualche marito, a qualche padre; e, sul finir dell'estate non mancavan mai di spandersi nelle vigne, per diradar l'uve, e alleggerire a' contadini le fatiche della vendemmia. [p. 46] **Ro.:** În timpul când **s-au întâmplat** însă faptele despre care ne-am apucat să povestim, acea așezare, încă de pe atunci destul de mare, **era** chiar o cetate și **avea**, în consecință, cinstea de a adăposti un comandament și privilegiul de a avea o garnizoană locală de soldați spanioli, care **învățau** fetele și femeile din regiune să nu fie mofturoase, **mângâiau** din când în când spina vreunui bărbat sau a unui tată, iar spre sfârșitul verii **nu uitau** niciodată să cutreiere viile și să rărească strugurii, ca să ușureze astfel țăranilor truda culesului. [p. 26] Imperfectul de ruptură, o altă subspecie a imperfectului narativ, apare în textele literare pentru a încetini ritmul desfășurării evenimentelor. Caracterul imperfectiv al acestui timp verbal produce o dilatare a acțiunii, intrând în contrast cu dinamismul verbelor la perfect simplu. Deoarece o temă preferată a romanticilor era evocarea istoriei, Manzoni recurge adesea la această strategie pentru a descrie fapte din realitatea secolului al XVII-lea. Un exemplu elocvent îl constituie prezentarea situației din Milano, în timpul cumei din prima jumătate a veacului: **It.:** *Il terrore della contumacia e del lazzeretto aguzzava tutti gl'ingegni: non si denunziavan gli ammalati, si corrompevano i becchini e i loro soprintendenti; da subalterni del tribunale stesso, deputati da esso a visitare i cadaveri, s'ebbero, con danari falsi attestati. Siccome però, a ogni scoperta che gli riuscisse fare, il tribunale ordinava di bruciar robe, metteva in sequestro case, mandava famiglie al lazzeretto, così è facile argomentare quanta dovesse essere contro di esso l'ira e la mormorazione del pubblico, "della Nobiltà, delli Mercanti et della plebe", dice il Tadino; persuasi, com'eran tutti, che fossero vessazioni senza motivo, e senza costrutto.* [p. 812-813] **Ro.:** Groaza de izolare și de lazaret îi **îndemna** pe oameni la șiretenie: bolnavii **nu se denunțau**, groșarii și supraveghetorii lor **se lăsau** corupți, funcționarii inferiori ai tribunalului, delegați să cerceteze cadavrele, **eliberau**, pe bani, certificate false. Și deoarece la fiecare fals descoperit tribunalul **porunce**a să se ardă lucrurile, **punea** casele sub sechestrul și **trime**tea familii la lazaret, este lesne de închipuit cât de mare **era** furia împotriva acestei instituții și cât de puternice vociferările populației, „ale nobilimii, ale negustorilor și ale plebei”, spune Tadino, **convinși fiind** că toate astea **erau** niște șicane fără teme și fără rost. [p. 592-593]. Specialiștii italieni mai numesc imperfectul narativ *storico* sau *cronistico*, aceasta deoarece poate fi utilizat în locul perfectului simplu (în italiană) sau al perfectului compus (în română) pentru a înfățișa fapte din realitatea istorică. [Cf. *Gramatica limbii române*, 2005: 428, *Grande Grammatica Italiana di Consultazione*, 1991: 85 ș. urm., Serianni, 1989: 395.] Atunci când redă frământările sufletești ale personajelor, imperfectul are valoare de prezent în trecut. În aceste situații, se utilizează adesea stilul indirect liber, prin care, spune Tudor Vianu, autorul *topește* vorbele personajelor în narațiune: **It.:** *che Renzo finalmente, se non gli era accaduto nulla di sinistro, dovrebbe presto darle sue nuove; e se aveva trovato da lavorare e da stabilirsi, se (e come dubitarne?) stava fermo nelle sue promesse, perché non si potrebbe andare a star con lui?* [p. 679] **Ro.:** că nu i se întâmplase nimic rău și că o veste de la el **nu putea** să mai întârzie mult. Iar dacă își găsise de lucru și se stabilise undeva și dacă – oare cum să te îndoiști? – **era** credincios jurământului făcut Luciei, de ce **n-ar putea** merge și ele să stea cu dânsul? [p. 426]. După cum se poate observa, imperfectul din acest pasaj alternează cu prezentul condițional, exprimând simultaneitatea cu acesta, și justifică valoarea de prezent în trecut conferită de specialiștii români. [Cf. *Gramatica de bază a limbii române*, 2010: 354 și Vianu, 1968: 85.]

Verbele subliniate în pasajele redată în paragraful anterior relevă faptul că imperfectului din limba italiană îi corespunde, în mare măsură imperfectul românesc. Acesta este utilizat cu valorile de bază, acelea de a exprima simultaneitatea în trecut, proximitatea în trecut, caracterul aspectual durativ sau iterativ. Se observă, de asemenea, că,

uneori, există corespondențe între modurile nepersonale, precum gerunziul sau participiul, și imperfect. Acest lucru se întâmplă deoarece verbele nepredicative exprimă acțiuni durative nîncheiate. Imperfectul utilizat ca prezent în trecut în completivele directe este întotdeauna tradus în română printr-un prezent indicativ: **It.:** *La moglie del sarto, ch'era la sola che si trovava lì presente, fa coraggio a tutt'e due, le acqueta, si rallegra con loro, e poi, sempre discreta, le lascia sole, dicendo che **andava** a preparare un letto per loro; che **aveva** il modo, senza incomodarsi;* [p. 657] **Ro.:** *Nevasta croitorului, singura de față la această scenă, le spuse vorbe de încurajare, le liniști și se bucură alături de ele, apoi, discretă, le lăsa singure, pretextând că **se duce** să pregătească un pat, întrucât de bine, de rău, va găsi ea cu ce să facă unul, deoarece **au** tot ce le trebuie pentru asta și nu le-ar da nici o bătaie de cap* [p. 411]. Cele spuse într-un paragraf anterior referitor la funcția imperfectului în completivele directe din română sunt confirmate de obțiunea traducătorului de a recurge la un indicativ imperfect atunci când în limba sursă este utilizat un conjunctiv imperfect: **It.:** *tutte queste circostanze messe insieme facevan pensare a Renzo che ci **fosse** sotto un mistero diverso da quello che don Abbondio aveva voluto far credere.* [p. 81] **Ro.:** *toate acestea îl făcuseră pe Renzo să creadă că la mijloc **era** o taină, sau, mă rog, cu totul altceva decât ceea ce voise a-l face să creadă don Abbondio.* [p. 48], **It.:** *persuasi, com'eran tutti, che **fossero** vessazioni senza motivo, e senza costrutto.* [p. 813] **Ro.:** *convinsi fiind că toate astea **erau** niște șicane fără teme și fără rost.* [p. 593]. Verbele la conjunctiv imperfect din italiană exprimă anterioritatea față de timpul verbal din regentă, tot așa cum indicativul imperfect în română desemnează un proces anterior celui redat prin verbul din propoziția regentă. Timpurilor trecute perfective ale indicativului în limba română, precum perfectul simplu (în construcțiile incidente) sau mai mult ca perfectul, îi corespunde adesea un imperfect în italiană: **It.:** *“Chi siete?” **domandava** con ansietà Lucia al ceffo sconosciuto e deforme: “Perché son con voi? Dove sono? Dove mi conducete?” “Da chi vuol farri del bene,” **rispondeva** la vecchia, “da un gran... Fortunati quelli a cui vuol far del bene!”* [p. 571] **Ro.:** *– Cine ești? o **întrebă** cu teamă Lucia pe bătrâna cu obrazul necunoscut și respingător. De ce sunt cu dumneata? Unde mă duceți? – La cineva care-ți vrea binele, **răspunse** Bătrâna, la un mare... Fericiți cei cărora le vrea binele!* [p. 351], **It.:** *Si voltò dunque, e, con l'altro braccio che gli **rimaneva** libero, andava trinciando e scrivendo nell'aria certi saluti a guisa d'un nodo di salomone.* [p. 421] **Ro.:** *se întoarse, deci, și cu brațul ce-i **rămăsese** liber începuse să schițeze prin aer niște gesturi care ar fi vrut să fie de salut.* [p. 260]. Se observă că verbele traduse prin perfectul simplu în română exprimă acțiuni durative, însă normele de utilizare a timpurilor verbale din limba noastră stipulează că, în construcțiile incidente ce redau replicile personajelor, se folosește perfectul simplu, în timp ce în dialog – perfectul compus. [Cf. Jordan, Guțu Romalo, Niculescu, 1967: 233.] Verbele la imperfect traduse prin mai mult ca perfect exprimă anterioritatea față de un verb la perfect simplu, obțiunea traducătorului de a recurge la acest timp verbal este justificată. Probabil că autorul a utilizat imperfectul în locul mai mult ca perfectului deoarece forma verbală din urmă este greoaie și nu conferă dinamism acțiunii. Există însă și verbe la perfect simplu, traduse în română prin imperfect: **It.:** *Non far caso dell'intimazione ribalda né delle minacce, e fare il matrimonio, era un partito, che **non volle** neppur mettere in deliberazione.* [p. 76] **Ro.:** *Să nu ia în seamă nici ordinul mărșav, nici amenințările și să celebreze căsătoria era o atitudine la care nici **nu voia** să se gândească.* [p. 43]. În această frază, mai potrivit este imperfectul deoarece redă frământările sufletești ale personajului. Mai mult, autorul însuși continuă pasajul printr-un imperfect (vezi și pasajul citat la imperfectul de ruptură, unde se utilizează un perfect simplu în relație cu verbe la imperfect). O altă problemă o constituie traducerea imperfectului cu valoare de viitor în trecut, printr-un viitor I sau un viitor în trecut: **It.:** *ora temeva il giorno, che **doveva farlo vedere** a' suoi così miserabilmente mutato;* [p. 583] **Ro.:** *ba se temea de lumina zilei care îl **va arăta** alor săi schimbat în mod atât de nevrednic;* [p. 363]; **It.:** *chi m'avrebbe detto che mi menavano da colui che mi **doveva menare** a trovarmi con voi, il giorno dopo?*

[p. 413], **Ro.:** *Cine mi-ar fi spus că mă duceau spre cel care a doua zi avea să mă trimită la tine?* [p. 446]. În aceste fraze este utilizată perifraza verbală *dovere+infinitiv*, care exprimă posterioritatea. Se întâlnesc însă și cazuri în care, un condițional prezent este tradus în română printr-un imperfect cu valoare de viitor în trecut: **It.:** *Don Abbondio in vece non sapeva altro ancora se non che l'indomani sarebbe giorno di battaglia;* [p. 76] **Ro.:** *Don Abbondio, însă, nu știa nimic altceva decât că adoua zi îl aștepta o zi de bătălie,* [p. 43]. Nu în ultimul rând, menționăm și situații în care unui imperfect cu valoare modală în limba sursă îi corespunde un condițional prezent sau trecut, în limba țintă: **It.:** *e che dell'ingiuria, lui meno d'ogni altro, aveva diritto di farsi punitore.* [p. 781] **Ro.:** *Și el, mai puțin ca oricare altul, ar avea dreptul să pedepsească.* [p. 498]; *eran dipinte certe figure lunghe, serpeggianti, che finivano in punta, e che, nell'intenzion dell'artista, e agli occhi degli abitanti del vicinato, volevan dir fiamme; e, alternate con le fiamme, cert'altre figure da non potersi descrivere, che volevan dire anime del purgatorio;* [p. 48] **Ro.:** erau zugrăvite niște fășii lungi și șerpuitoare, ascuțite la vârf, și care, în intenția artistului și pentru ochii locuitorilor din împrejurimi, **trebuiau** să fie flăcări, iar printre aceste flăcări se zăreau alte imagini, ce nu se pot descrie, care **ar fi vrut** să fie suflete din purgatoriu: [p. 27]. În ultimul exemplu, există două verbe la imperfect cu valoare de condițional trecut, însă acestea sunt traduse diferit, probabil pentru a se evita repetiția. Cel mai adesea, conjunctivul imperfect din italiană are drept corespondent indicativul imperfect cu valoare modală din română. În astfel de situații, conjunctivul imperfect apare după conjuncția *se*, „dacă”: **It.:** *volgeva in tanto la faccia all' indietro, torcendo insieme la bocca, e guardando con la coda dell'occhio fin dove poteva se qualcheduno arrivasse;* [p. 53] **Ro.:** *întoarse capul, strâmbându-și gura în aceeași direcție și privind înapoi cu coada ochiului, cât mai departe putea, ca să vadă dacă venea cineva;* [p. 32], **It.:** *E di tali speranze, ne parlava e ne riparlava alla figlia, per la quale non saprei dire se fosse maggior dolore il sentire, o pena il rispondere.* [p. 679] **Ro.:** *Despre aceste speranțe vorbea mereu cu făcă-sa, și n-aș ști să vă spun dacă Lucia simțea o durere mai mare când asculta vorbele acestea sau când răspundea la ele.* [p. 426].

Din analiza modului de manifestare al imperfectului în română și în italiană putem desprinde câteva concluzii. Imperfectul caracterizează limbile romanice, existând unele corespondențe între acesta și alte nuanțe ale trecutului din celelalte limbi. Imperfectul din limbile română și italiană se caracterizează prin valori de bază și contextuale similare, neconcordanțe apărând atunci când, în propozițiile complete directe, imperfectul din italiană redă un prezent în trecut, iar în română se utilizează prezentul indicativ. În ceea ce privește traducerea imperfectului din italiană în română, neconcordanțele apar atunci când imperfectul din limba sursă este utilizat cu valori contextuale văzute ca deviații de la trăsătura de bază.

BIBLIOGRAFIE

- Avram, Mioara, 1986. *Gramatica pentru toți*, București, Editura Academiei R.S.R., p. 171.
 Battaglia S. Perniconi V., 1965. *La Grammatica Italiana*, Torino, Loescher, p. 371.
 Coteanu, Ion, 1993. *Gramatica de bază a limbii române*, Editura București, Garamond, p. 193-194.
 Dardano, Maurizio, Trifone, Pietro, 1996. *La Lingua Italiana*, Bologna, Zanicheli, p. 242.
 *** 1991. *Grande Grammatica Italiana di Consultazione*, vol. II, Bologna, p. 73-87.
 *** 2005. *Gramatica limbii române*, vol. I, București, Editura Academiei Române, p. 425-432.
 *** 2010. *Gramatica de bază a limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, p. 253-254.
 Grevisse, Maurice, 1975. *Le Bon Usage*, éditions J. Duculot, S.A. Gembloux (Belgique), p. 722-725.

- Iordan, Iorgu, Guțu Romalo, Valeria, Niculescu, Alexandru, 1967. *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, Editura Științifică, p. 231.
- Irimia, Dumitru, 1997. *Gramatica limbii române*, Iași, Editura Polirom, p. 231232.
- Reinheimer-Rîpeanu, Sanda, 2001. *Lingvistica romanică*, București, Editura All, p. 252.
- Săteanu, Cornel, 1980. *Timp și temporalitate în limba română contemporană*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, p. 44, 101.
- Serianni, Luca, 1989. *Grammatica Italiana. Italiano commune e Lingua Letteraria*, Torino, Utet, p. 394-396.
- Vianu, Tudor, 1968. „Problema stilistică a imperfectului”, în *Studii de stilistică*, București, Editura Didactică și Pedagogică, p. 81, 85.